

зокрема, державного нейтралітету у відносинах з релігійними організаціями, Конституційний Суд ФРН спробував обмежити релігійну свободу лише культурними діями, звуживши дане ним раніше тлумачення.

Щодо всіх означених вище проблем учасниками та гостями симпозиуму висловлювалося чимало міркувань. Дискусії виникали й з приводу дозволеності чи забороненості ритуального забою худоби, «тоталітарних» релігійних організацій, носіння традиційного одягу, вивішування у закладах освіти платникам податків — фізичним особам, присвоєння автомобілям державних номерних знаків, що містять підряд три і більше цифр «6».

Учасники міжнародного симпозиуму домовилися про подальшу співпрацю, логічним наслідком якої має стати видання у Німеччині текстів їхніх доповідей і проведення найближчим часом аналогічного тематичного заходу в Регенсбурзькому Університеті. А це ще раз стане підтвердженням відомої істини: без науки немає відповідей на запитання; проте там, де наука поки що неспроможна знайти такі відповіді, — доводиться вдаватись до віри.

Матеріал підготував

Д. Гудима, науковий співробітник Лабораторії досліджень теоретичних проблем прав людини юридичного факультету ЛНУ ім. І. Франка

Науково-практичний семінар «Проблеми попередження службових злочинів у сфері господарської діяльності»

Серед нагальних питань сьогодення одним із найважливіших і складних для суспільства є питання протидії злочинності у сферах службової та господарської діяльності. Злочинність серед службових осіб на різних рівнях функціонування державного управління економікою і господарською діяльністю створює реальну загрозу соціально-економічним реформам, підвищенню рівня добробуту населення, стабільності розвитку держави та її національній безпеці. Науково-теоретичному осмисленню цих проблем був присвячений науково-практичний семінар «Проблеми попередження службових злочинів у сфері господарської діяльності», який відбувся 9 листопада 2004 р. у м. Харкові. Організаторами семінару виступили Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого та Інститут вивчення проблем злочинності Академії правових наук України.

Актуальність поставлених проблем привернула увагу вчених провідних навчальних та науково-дослідних закладів: Академії правових наук України, Одеської національної юридичної академії, Національної академії внутрішніх справ України, Національного університету внутрішніх справ України, Національної академії СБУ, Юридичної академії МВС України (м. Дніпро-

петровськ), Луганської академії внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України, а також працівників Конституційного Суду України, Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентіві України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України та ін. Всього в роботі семінару взяли участь 117 осіб, із яких з доповідями виступили 17 науковців та практичних працівників

У вступному слові голова оргкомітету семінару, перший проректор НЮА України, академік-секретар відділення кримінально-правових наук АПрН України **В. Сташис** звернув увагу присутніх на актуальність і пріоритетне значення проблем протидії злочинності у сферах службової та господарської діяльності. Зокрема він зазначив, що ці дві сфери діяльності відіграють дуже важливу роль у належному соціально-економічному забезпеченні умов функціонування українського суспільства. Тому робота семінару має бути присвячена передусім розгляду проблемних питань кримінальної відповідальності за злочини, вчинені службовими особами у сфері господарської діяльності, аналізу методологічних та практичних засад попередження злочинності службових осіб у цій сфері, співвідношення кримінальної відповідальності службових осіб і відповідальності, яка встановлюється іншими галузями законодавства.

Багато уваги учасники семінару приділили розв'язанню кримінально-правових проблем протидії службовим злочинам у сфері господарської діяльності. Порівнянню статей Кримінального і Господарських кодексів, що регулюють ці правовідносини, а також суперечностям між ними, які ускладнюють застосування кримінального закону була присвячена доповідь доктора юридичних наук, професора, проректора з наукової роботи Луганської академії внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України **Б. Розовського**. Крім того, він звернув увагу на необхідність вирішення питань декриміналізації деяких діянь у сфері господарської діяльності.

Дискусійною виявилася проблема санкцій за вчинення службовими особами злочинів у сфері господарської діяльності. Була висловлена думка про недоцільність застосування обмеження волі та позбавлення волі за вчинення цих злочинів. Достатніми можуть бути такі види покарання, вплив яких є короткочасним і менш складним, зокрема: штраф, конфіскація знарядь та засобів вчинення злочину, предметів, здобутих злочинним шляхом, а за певних умов — арешт, зазначила доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права № 2 НЮА України, завідувачка відділу кримінально-правових проблем та кримінально-виконавчого законодавства ІВПЗ АПрН України **Н. Гуторова**. На її думку, загальна конфіскація майна є покаранням, яке несумісне з існуванням демократичної, ринково-орієнтованої держави. На підставі цього у відповідних статтях розділу VII КК України, яким передбачена відповідальність за вчинення цих злочинів, слід відмовитися від загальної конфіскації майна, замінивши її на конфіскацію предметів, які використовувалися як засоби чи знаряддя вчинення злочину, предметів злочину або предметів, здобутих зло-

чинних шляхом. При обговоренні доповідей кандидат юридичних наук, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Одеської національної юридичної академії **В. Дрьомін** підкреслив, що йому не зрозумілий підхід українського законодавця щодо застосування конфіскації майна. Навіть в Росії немає такої санкції. Він також зауважив, що деякі санкції розділу VII КК України потребують доопрацювання, адже більшість розвинутих країн світу іде шляхом, зазначеним у доповіді Н. Гурової.

Питання звільнення службових осіб від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері господарської діяльності розглянув кандидат юридичних наук, доцент НЮА України, старший науковий співробітник сектору кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю ІВПЗ АПрН України **О. Лемешко**.

У науковому повідомленні доцента НЮА України **С. Гізімчука** підкреслювалось, що з метою посилення протидії злочинам, вчиненим службовими особами громадських організації, необхідно в законі більш чітко визначити ознаки цих осіб.

Предметом обговорення на семінарі стали також питання попередження службових злочинів у сфері господарської діяльності у світлі положень кримінологічної та соціологічної наук. З інтересом присутні заслухали доповідь доктора юридичних наук, доцента кафедри кримінології і кримінально-виконавчого права НЮА України, завідувача відділу загальної теорії кримінології та кримінологічних досліджень ІВПЗ АПрН України **О. Кальмана** на тему «Стан та головні напрямки попередження службових злочинів у сфері господарської діяльності». Доповідач охарактеризував сучасний стан та динаміку збільшення кількості зареєстрованих службових злочинів у сфері господарської діяльності, а також зазначив, що в сучасних умовах для підвищення протидії злочинам у сфері господарської діяльності найбільш важливими є два стратегічних напрями кримінологічного попередження службових злочинів. Перший напрям в основному базується на кримінально-репресивному підході і підвищенні рівня реалізації принципу невідворотності відповідальності за вже вчинений злочин. Другий, більш перспективний і надійний, — це використання якнайширшого арсеналу цивільно-правових, економічних, організаційних, управлінських, виховних та інших заходів спеціально-кримінологічного попередження, спрямованих на усунення основних факторів, які зумовлюють вчинення злочинів у службовій та господарській діяльності. В сучасних умовах лише поєднання цих напрямів може підняти ефективність попередження суспільно небезпечних проявів з боку службових осіб у сфері господарської діяльності та їх мінімізацію. В науковому повідомленні «Проблеми попередження службових злочинів у сфері господарської діяльності, вчинених жінками» асистент НЮА України **О. Подільчак** зупинилася на особливостях соціально-демографічної характеристики жінок, які вчинили ці злочини, а також на чинниках, що зумовлюють динаміку їх неухильного зростання, розкрила специфіку мотивів і мотивації вчинення жінками злочинів у сфері господарської діяльності.

На вдосконаленні організаційно-управлінських заходів попередження службових злочинів у сфері господарської діяльності зупинилася в науковому повідомленні Л. Якименко кандидат економічних наук, начальник кафедри економіко-правових дисциплін Юридичної академії МВС України (м. Дніпропетровськ). Доповідка навела статистичні дані, згідно з якими близько 58% відомих випадків шахрайства та зловживань службовим становищем в організаціях вчиняються їх службовцями, 30% — менеджерами і 12% — топ-менеджерами та власниками, Таке становище потребує розроблення і застосування нових науково обґрунтованих кадрових технологій підбору, відбору і найму, оцінки, навчання персоналу, а також оптимізації всього кадрового менеджменту в системі заходів попередження розкрадання майна на підприємствах.

Проблемі вдосконалення чинного законодавства з метою підвищення рівня протидії службовим злочинам у сфері господарської діяльності присвятив свій виступ член-кореспондент АПрН України, професор НЮА України І. Данишин. Він звернув увагу на необхідність прийняття нового Закону «Про корупцію», Комплексної програми попередження злочинності, Статуту про державну посадову службу. Наукове повідомлення доцента НЮА України О. Шостко було присвячено обґрунтуванню необхідності вдосконалення понятійного апарату, визначенню суб'єктів службових злочинів у сфері господарської діяльності та тому, що покарання (санкції, які застосовуються) за такі види злочинів, як хабарництво, дуже суворі, а у більшості країн світу за цей злочин передбачено відшкодування матеріальної шкоди і штраф. У науковому повідомленні кандидата юридичних наук, асистента НЮА України В. Пивоварова висвітлювалося питання вдосконалення законодавства щодо механізму виявлення фіктивних банкрутств та доведення до банкрутства, а також аналізувалася компетенція органів, які мають право на проведення тих чи інших перевірок. У науковому повідомленні «Соціальні та правові проблеми застосування в Україні європейських стандартів попередження службових злочинів» завідувач лабораторії соціології та порівняльного правознавства у галузі боротьби зі злочинністю ІВПЗ АПрН України, доцент НЮА України О. Сердюк на основі аналізу типових вад протидії корупції підкреслив необхідність вдосконалення антикорупційного законодавства відповідно до міжнародних стандартів з метою його уніфікації до законодавства Європи, що є також однією з передумов вступу України до Євросоюзу.

Кандидат юридичних наук, асистент НЮА України В. Оболенцев у науковому повідомленні «Питання латентності службових злочинів у сфері господарської діяльності» зосередив увагу присутніх на вирішенні проблем встановлення обсягу реальної кількості вчинених злочинів у сфері господарської діяльності, оскільки їх значна латентність не тільки завдає великої шкоди, а й має і соціальний аспект — стимулює недовіру населення до правоохоронних органів.

Проблемі протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, було присвячено наукову доповідь кандидата економічних наук,

старшого наукового співробітника, начальника кафедри НЮА України **Д. Файера**, який висвітлив поняття фінансового моніторингу і його трьох основних напрямків, котрі підпорядковуються єдиній меті: захисту прав і законних інтересів громадян, суспільства і держави шляхом створення правового механізму протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Доповідач підкреслив, що в Україні на сьогодні ще відсутній достатній досвід боротьби з цим негативним явищем. Внаслідок цього в осіб, щодо яких здійснюються заходи фінансового моніторингу, виникає можливість стати жертвою правової помилки, технологічної недоробки і навіть зловживань з боку посадових осіб — суб'єктів державного та первинного фінансового моніторингу, тому необхідне розроблення комплексу спеціальних заходів нормативного та організаційного порядку, спрямованих на запобігання виникненню подібних зловживань.

У центрі уваги учасників семінару були також **криміналістичні проблеми боротьби зі службовими злочинами у сфері господарської діяльності**. Член-кореспондент АПРн України, завідувач кафедри криміналістики НЮА України, завідувач лабораторії використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю ІВПЗ АПРн України, професор **В. Шепітько** звернув увагу присутніх на те, що одержання і давання хабара — найбільш важко доказувані види злочинів, їх важко розслідувати, використовуючи лише традиційні слідчі дії. Необхідно проводити серію оперативно-розшукових заходів та оперативно-технічних операцій по зняттю інформації з каналів зв'язку та її дослідженню, ширше використовувати спеціальні знання при розслідуванні хабарництва, проводити комплекс судових експертиз (судово-фоноскопічну, судово-хімічну, трасологічну та ін.). А взагалі важливо розробити нову методику розслідування хабарництва, яка б надавала достатньо можливостей для встановлення об'єктивної істини по справі. Над цим питанням фахівці лабораторії інституту вже працюють.

Завідувач відділу апарату організаційного забезпечення діяльності Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України **О. Процюк** при обговоренні доповідей підкреслив, що на семінарі значна увага приділялась проблемам викоренення корупції, її причин та інших чинників, які створюють сприятливі умови для неправної господарської діяльності. Він висловив побажання, щоб рекомендації семінару були доведені до Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України, практичних працівників правоохоронних органів.

Із заключним словом виступив проректор НЮА України, академік АПРн України **М. Панов**, який оцінив роботу семінару як плідну і проведenu на високому рівні. Підбиваючи підсумки роботи семінару, доповідач зазначив, що на засіданнях семінару точилися цікаві дискусії. Учасникам семінару вдалося раціонально розв'язати багато питань, що виникають при застосуванні норм права і регламентують кримінальну відповідальність за вчинення службових злочинів у сфері господарської діяльності. Спільними зусиллями ви-

явлено окремі положення кримінального законодавства, які потребують подальшого вдосконалення. Вагомим результатом семінару є також те, що впродовж його роботи докладно обговорено найактуальніші проблеми стану попередження службових злочинів у сфері господарської діяльності та підвищення її ефективності, а також визначено окремі напрямки подальших наукових досліджень зазначених актуальних проблем, намічено практичні шляхи для їх вирішення.

В процесі обговорення проблем попередження службових злочинів у сфері господарської діяльності учасники семінару дійшли висновку про те, що запобігання та протидія посиленню суспільно небезпечних проявів з боку службових осіб суб'єктів господарської діяльності і службових осіб органів влади та управління в сучасних умовах можуть бути забезпечені лише поєднанням заходів, спрямованих на реалізацію принципу невідворотності відповідальності за вже вчинені злочини у сфері господарювання і службової діяльності, а також використанням найбільш широкого арсеналу економіко-правових, організаційно-управлінських, виховних та інших заходів спеціально-кримінологічного попередження, спрямованих на реалізацію принципу законності у службовій та господарській діяльності.

За результатами обговорення проблематики семінару його учасники прийняли рекомендації щодо основних напрямків та заходів стосовно поліпшення кримінально-правової охорони і попередження службових злочинів у сфері господарської діяльності.

1. Кримінально-правова охорона господарської діяльності має здійснюватися з суворим додержанням вимог законодавства, що передбачає відповідальність за вчинення злочинів у цій сфері, забезпеченням точної кваліфікації вчиненого і призначенням справедливого покарання відповідно до положень Загальної та Особливої частини КК України і з урахуванням постанов Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» № 3 від 25.04.2003 р. та «Про судову практику у справах про хабарництво» № 5 від 26.04.2002 р.

2. Акценти в ідеології попередження злочинних проявів службових осіб у сфері господарської діяльності в сучасних умовах слід змістити із застосування кримінально-правових заходів відповідальності за вчинені злочини на більш широке використання заходів, передбачених різними галузями цивільно-правового законодавства, повне відшкодування заподіяних злочинами збитків.

3. З метою всебічного забезпечення запобігання злочинам, вчинюваним організованими злочинними угрупованнями, доцільно розглянути питання про внесення до Розділу VII КК України норми, яка б передбачала умови звільнення від відповідальності осіб, що добровільно заявили про свої протиправні зв'язки з суб'єктами злочинів у сфері господарської діяльності, а також активно сприяли розкриттю таких злочинів, щиро покалися і повністю відшкодували заподіяні збитки.

4. Рекомендувати Міністерству внутрішніх справ України, Службі безпеки України:

– вжити необхідних заходів з тим, щоб зосередити зусилля Державної служби по боротьбі з економічною злочинністю і Управління по боротьбі з організованою злочинністю на виявлення і цілеспрямовану боротьбу з найбільш небезпечними формами корупції, хабарництва, тяжкими і особливо тяжкими злочинами у сфері службової і господарської діяльності;

– розробити і запровадити в практику комплексні методики виявлення і розслідування злочинів службових осіб у сфері господарської діяльності з корумпованими зв'язками в органах влади і управління, а також у правоохоронних і судових органах;

– забезпечити своєчасне та повне реагування на повідомлення контролюючих органів, громадян та засобів масової інформації про факти вчинення службових злочинів у сфері господарської діяльності;

– забезпечити належну координацію зусиль України з іншими державами та міжнародними організаціями по виявленню та затриманню злочинців, винних у вчиненні транснаціональних організованих форм службових злочинів у сфері господарської діяльності;

– підвищити рівень координації роботи між правоохоронними і контролюючими органами, вдосконалити систему взаємодії між ними і оперативного реагування на виявлені факти злочинної поведінки службових осіб у сфері господарської діяльності.

5. Департаменту інформаційних технологій МВС України з метою забезпечення реальної оцінки профілактичної роботи правоохоронних органів у цій сфері вдосконалити кримінально-правову статистику, уніфікувати її понятійний апарат, розробити і запровадити єдину методику статистичного обліку і звітності про вжиті заходи і кількість попереджених службових і господарських злочинів, що дозволить наблизити дані до фактичного відображення їх кількісно-якісних показників.

6. Рекомендувати Верховному Суду України здійснити за участю науковців узагальнення судової практики розгляду кримінальних справ про службові злочини у сфері господарської діяльності.

7. Активізувати прокурорський нагляд та відомчий контроль за виконанням законодавства у сфері службової та господарської діяльності. Органам, які проводять дізнання та досудове слідство у справах цієї категорії, постійно аналізувати підстави відмови по порушенні кримінальних справ, припинення їх і відповідно реагувати в разі порушення законодавства.

8. Головному контрольно-ревізійному управлінню вжити заходів щодо проведення інвентаризації результатів перевірок фінансово-господарської діяльності з метою з'ясування повноти їх реалізації відповідно до вимог чинного законодавства.

9. Державному департаменту фінансового моніторингу проаналізувати фінансові та банківські технології легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і на основі цього методично забезпечити діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

10. Міністерству юстиції України рекомендувати:

– провести предметну систематизацію, вивчення і аналіз численних нормативно-правових актів економічного блоку, а також документів перспективного планування щодо виявлення недоліків, які можуть бути використані для вчинення службовими особами злочинів у сфері господарської діяльності, з метою розроблення ефективних заходів протидії;

– виробити загальнообов'язкові рекомендації щодо запровадження механізму розроблення і прийняття виключно економічно обґрунтованих нормативно-правових актів економічного блоку, які повинні включати: економічне обґрунтування, кримінологічний аналіз і прогноз, комплексну правову експертизу, аналіз можливих негативних наслідків і умов їх блокування, внесення доповнень, поправок тощо.

11. Суб'єктам державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності забезпечити вдосконалення правового регулювання господарських відносин, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку законної господарської діяльності.

12. Рекомендувати Верховній Раді України прискорити обговорення та прийняття Кримінально-процесуального кодексу України, законів України «Про порядок прийняття, реєстрації та вирішення заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини», «Про кримінологічно-економічну експертизу проектів нормативних актів», «Про основні засади запобігання та протидії корупції в Україні», «Про господарські товариства», «Про Державну концепцію (стратегію) національної економічної безпеки України», «Про нормативно-правові акти», «Про профілактику злочинів».

13. Державному комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва для підвищення рівня соціальної відповідальності службових осіб суб'єктів господарювання сприяти розробленню і запровадженню Кодексу професійної етики у підприємницькій діяльності.

14. Науковим установам Академії правових наук України та Міністерству освіти і науки України:

– активізувати наукові дослідження проблем попередження службових злочинів у сфері господарської діяльності і окремих напрямків її нормативно-правового регулювання;

– спрямувати наукові дослідження на пошук шляхів удосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність за службові злочини у сфері господарської діяльності, посилити увагу до виявлення колізійних питань застосування кримінально-правових норм та норм інших галузей права;

– добиватися реального втілення у практику попереджувальної діяльності відповідних наукових здобутків, постійно аналізувати ефективність нормативно-правового регулювання у різних галузях господарської діяльності;

– з урахуванням рекомендацій правоохоронних органів визначити пріоритетні напрямки для тематики наукових досліджень з питань поперед-

ження службових злочинів у сфері господарської діяльності, здійснювати прогнозування і моделювання основних тенденцій у динаміці цих злочинів;

– вирішити питання про підготовку у вищих навчальних закладах України юристів кримінологічного-економічного кваліфікації для роботи в правоохоронних органах, органах державного управління і у сфері господарської діяльності;

– забезпечити проведення роз'яснювальної роботи серед працівників правоохоронних органів з приводу тлумачення положень Розділу VII «Злочини у сфері господарської діяльності» і Розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності» Кримінального кодексу, які передбачають відповідальність за злочини, вчинені у зв'язку із виконанням службових обов'язків у сфері господарської діяльності;

– започаткувати проведення щорічних науково-практичних семінарів з питань протидії злочинності у різних галузях економіки на базі юридичних вищих навчальних закладів за участю практичних працівників МВС, прокуратури, податкових органів, органів СБУ, комерційних структур і громадських організацій.

Матеріали підготували:

В. Борисов, директор ІВПЗ АПрН України, професор,

О. Кальман, завідувач відділу загальної теорії кримінології та кримінологічних досліджень ІВПЗ АПрН України, доцент,

І. Христич, старший науковий співробітник сектору вивчення проблем злочинності ІВПЗ АПрН України, доцент.